

Антонова О.Є. Технологія формування базових педагогічних знань у майбутніх учителів //Освітні технології у процесі викладання навчальних дисциплін /За ред. О.А.Дубасенюк: Зб. наук. праць. - Житомир: Житомирський держ. ун-т, 2004. - 257 с. (авторські С.18-24.) (0,5 арк. + редакторська робота)

Антонова О.Є.

*кандидат педагогічних наук, доцент
кафедра педагогіки*

Технологія формування базових педагогічних знань у майбутніх учителів

1. Концептуальні положення.

Процес формування у майбутніх учителів базових знань з педагогіки ґрунтується на теорії змістового узагальнення та на основних положеннях теорій розвивального і проблемного навчання, що передбачає розвиток теоретичного мислення студентів та оволодіння ними продуктивними моделями професійно-педагогічної діяльності. Основна ідея концепції ґрунтується на системному підході до вивчення педагогічних явищ та процесів, що дає можливість забезпечити ефективність навчально-пізнавальної, наукової і практичної роботи студентів, спрямованої на реалізацію особистісного і діяльнісного підходів. Розвивальне навчання і розроблені на його основі моделі побудови педагогічного процесу сприяють не тільки формуванню знань, умінь і навичок, але й розвитку творчого мислення майбутнього педагога, інтелектуалізації його особистості, спонукає до творчої самостійної пошукової діяльності. Професійно-педагогічна підготовка передбачає досягнення максимального розвиваючого ефекту, спрямованого на становлення особистості майбутнього вчителя та реалізацію його творчого потенціалу.

2. Цільові орієнтації.

Засвоєння базових педагогічних знань, формування на цій основі відповідних педагогічних умінь;

залучення студентів до дослідницької діяльності шляхом використання у навчальному процесі дослідницьких методів.

3. Ключові поняття.

Базові знання з педагогіки, базова педагогічна підготовка майбутнього вчителя, технологія формування базових знань з педагогіки.

Базовими знаннями майбутнього вчителя з педагогіки називаємо структуровану сукупність основних педагогічних понять, теорій, концепцій,

законів, закономірностей, принципів, способів педагогічної діяльності, технологій, етичних норм, цінностей та професійних спрямувань майбутнього вчителя, які необхідні для здійснення навчально-виховного процесу в школі і передбачені нормативними документами як складова стандарту вищої школи, що затверджена Міністерством освіти України.

3. Особливості змісту (в чому полягає новизна даної технології).

Наукового обґрунтування дістала періодизація процесу становлення і розвитку наукової педагогічної думки, що знайшло своє відображення у створенні логіко-структурної схеми основних етапів процесу становлення основних компонентів науково-педагогічних знань.

Таблиця

Становлення та розвиток основних компонентів науково-педагогічних знань

Етапи становлення знань	Головні компоненти педагогічних знань, які набували розвитку у певні періоди	Основні педагогічні поняття
I етап – донауковий	Емпіричні факти, основні поняття	Виховання, навчання
II етап – концептуальний	Емпіричні факти, основні поняття, окремі теорії, ідеї, концепції, принципи, форми та методи навчання та виховання	Виховання, навчання, освіта, розвиток
III етап – системний	Емпіричні факти, основні поняття, теорії, ідеї, концепції, закони, закономірності, принципи, форми та методи навчання та виховання, логіко-структурна залежність основних компонентів науково-педагогічних знань	Виховання, освіта, навчання, розвиток, самовиховання, самоосвіта, саморозвиток, виховні відносини

Подальшого розвитку набули конкретизація й уточнення змісту, обсягу, співвідношення основних компонентів базових знань з педагогіки; інтеграція у навчальному процесі методів і засобів навчання та методів науково-педагогічного дослідження, що суттєво підвищує загальний рівень теоретичної підготовки майбутнього вчителя.

На основі узагальнення результатів теоретичного вивчення головних аспектів досліджуваної проблеми нами розроблено модель базової педагогічної підготовки майбутнього вчителя. Підґрунтям для цього стала експериментальна модель, яка успішно застосовується у європейському співтоваристві протягом тривалого проміжку часу. Провідною ідеєю цього методу є усвідомлення того факту, що нове можна оцінити, лише виробивши власні критерії і порівнюючи нові педагогічні явища з попереднім станом системи та її ідеальною моделлю. Експериментальна модель складається з трьох компонентів, а саме: 1) інформація (інформативні показники стану системи); 2) класифікація (система критеріїв оцінювання); 3) порівняння стану

системи з попереднім станом та ідеальною моделлю. Відповідно до означеної моделі були розроблені етапи експериментальної роботи:

I етап - конструювання ідеальної моделі базової педагогічної підготовки майбутнього вчителя (аспект сформованості базових знань з педагогіки).

II етап - визначення сучасного стану методологічної підготовки вчителя на основі розробленої ідеальної моделі (діагностичний експеримент).

III етап - введення у навчальний процес елементів іноваційної технології. Додатковий аналіз стану професійно-педагогічної підготовки вчителя через певний час за результатами випробувального експерименту.

IV етап - порівняння зрізів із використанням визначених критеріїв. Формування оцінного судження.

V етап - вибір варіантів побудови технології навчання студентів базових знань з педагогіки.

VI етап - рівневий аналіз результатів впровадження технології навчання.

На I етапі роботи, відповідно до експериментальної моделі, розроблена ідеальна модель базової педагогічної підготовки майбутнього вчителя (аспект сформованості базових знань з педагогіки). Її побудова відображає загальну структуру педагогічної діяльності і містить чотири *блоки*, відповідно до визначених вище чинників.

Мотиваційний блок вміщує чинники, що спонукають учителів звертатися до системи соціальних та психолого-педагогічних знань в їх педагогічній діяльності, а також питання, які дають змогу осмислити важливість методологічних знань та їх використання у педагогічній практиці.

Аксіологічний блок містить показники, що характеризують емоційно-ціннісне ставлення вчителів до педагогічної теорії загалом та до системи базових знань з педагогіки зокрема.

Змістово-поняттєвий блок містить показники, що характеризують головні компоненти базових знань з педагогіки, ступінь їх значущості та рівень сформованості знань з різних розділів педагогіки у самооцінці вчителів.

Операційно-діяльнісний блок охоплює показники, які характеризують рівень сформованості у вчителів комплексних умінь оперувати базовими знаннями з педагогіки. Виділено п'ять основних груп умінь (виходячи із загальної структури педагогічної діяльності): гностичні, проектувальні, конструктивні, комунікативні, організаторські.

Система базових знань з педагогіки успішно засвоюється студентами не в готовому вигляді, а формується у процесі активної самостійної розумової діяльності майбутнього педагога. В результаті відповідної роботи знання стають надбанням самого студента.

Нами виділено такі фази поетапного процесу формування базових знань з педагогіки у майбутніх вчителів:

I етап - початковий. На цьому етапі відбувається попереднє ознайомлення студентів з первинними педагогічними знаннями, зокрема, з основними категоріями педагогіки. Важливого значення при цьому набуває мотиваційний компонент діяльності: визначення місця загальнопедагогічних знань у структурі моделі спеціаліста даного профілю, тобто види знань, умінь

та навичок й форми їх використання; вичленення типових педагогічних ситуацій та завдань діяльності вчителя - вихователя при їх розв'язанні.

Відповідно до основних положень теорії навчальної діяльності, базові педагогічні знання подаються майбутнім вчителям не в готовому вигляді, а шляхом:

- 1) аналізу, співставлення та порівняння змісту, сутності, структури даного компоненту знань, представленого різними вихідними джерелами;
- 2) виділення їх загальних зовнішніх ознак;
- 3) конструювання на цій основі попередніх особистісних визначень компонентів знань, які дозволяють вивчати їх властивості у "чистому вигляді".

На цьому етапі у студентів формуються елементарні уміння та навички аналізу, порівняння, співставлення, аналогії, виділення зовнішніх загальних ознак основних компонентів базових знань з педагогіки та їх узагальнення.

II етап - етап поглибленого вивчення педагогічних знань. На цьому етапі майбутніми вчителями вивчаються практично ті ж самі педагогічні знання, але на більш високому рівні проникнення в сутність явищ та процесів, які описуються кожним конкретним педагогічним поняттям. Основу для узагальнення та диференціації становлять тепер не тільки зовнішні характеристики, але й наступні операції:

- 1) виділення категорійних (сутєвих) ознак елементів педагогічних знань, зокрема, основних понять;
- 2) конструювання на цій основі їх наукового визначення;
- 3) визначення обсягу та змісту певного компоненту педагогічних знань;
- 4) побудова логіко-термінологічної моделі, яка встановлює генетичні взаємозв'язки досліджуваного компоненту з іншими поняттями науки.

Здійснення вказаних операцій відбувається після попереднього аналізу характеристик і являє собою момент їх синтезу, поєднання відібраної інформації в єдине ціле. Тільки такий синтез дозволить студенту впорядкувати відповідний зміст кожного компоненту базових знань з педагогіки і дати свідоме наукове його визначення.

III етап - етап застосування набутих знань у практичній педагогічній діяльності. Застосування майбутніми вчителями набутих педагогічних знань при розв'язанні задач і ситуацій сприяє оперативній перевірці повноти засвоєння інформації всіма студентами; дає відповіді на запитання: чи правильно вона узагальнена, диференційована та закріплена. У випадку виявлення недоліків в оволодінні базовими знаннями необхідною є робота по їх усуненню. Уміння застосовувати одержані педагогічні знання при розв'язанні педагогічних задач і ситуацій і є перевіркою правильності оволодіння базовими поняттями, законами, принципами педагогічної науки.

З метою одержання більш повної інформації про динаміку оволодіння студентами базовими знаннями з педагогіки використовуються наступні критерії: аналітичність мислення, об'єктивність, всебічність бачення проблеми, широта та гнучкість мислення, вміння застосовувати набуті теоретичні знання в практичній діяльності. На основі визначених показників

описані наступні рівні сформованості у студентів базових знань з педагогіки: репродуктивний (відтворюючий), конструктивний та творчий.

Репродуктивний рівень сформованості базових знань з педагогіки передбачає відтворення знань та способів діяльності: студент розпізнає навчальну інформацію, може її описати, переказати, дати готове визначення, застосувати запропоновані викладачем відомі йому прийоми діяльності, виконати завдання за зразком. Студенти, які знаходяться на цьому рівні, надають перевагу репродуктивному відтворенню інформації:

- * мають утруднення або зовсім не виділяють категорійні ознаки основних компонентів базових знань з педагогіки;
- * не бачать зв'язків між основними педагогічними явищами та процесами;
- * аналізують явища ізольовано, не пов'язуючи їх одне з одним;
- * не можуть виділити основного протиріччя в педагогічній задачі;
- * мають утруднення при виборі способів розв'язання задач, розв'язують їх на побутовому рівні, без опори на психолого-педагогічні знання.

Конструктивний рівень характеризується умінням студентів перетворювати набуті знання. Майбутні вчителі повинні попередньо здійснити аналітико-синтетичну діяльність з метою розпізнавання навчального матеріалу, щоб потім застосувати до нього відомі способи діяльності. При цьому вони:

- * намагаються побачити і виділити окремі взаємозв'язки між основними педагогічними явищами та процесами;
- * прагнуть вирізнити суттєві ознаки основних педагогічних понять, принципів, законів, закономірностей, теорій, але вирізняють їх не повністю;
- * не завжди можуть інтерпретувати авторські позиції щодо визначення сутності педагогічних процесів;
- * більшість з них прагне виділити основне протиріччя в педагогічній задачі, але не завжди може це зробити;
- * при розв'язанні педагогічних задач вони відрізняються стереотипністю бачення проблеми і шляхів її розв'язання.

Творчий рівень передбачає оволодіння студентами новими способами та прийомами розумової діяльності. На цьому рівні процес оволодіння майбутніми вчителями базовими знаннями з педагогіки здійснюється на основі елементів самостійного пошуку, передбачення та прогнозування як результатів, так і способів діяльності. Для творчого рівня оволодіння базовими знаннями з педагогіки характерно:

- * цілісність і системність сформованих базових знань з педагогіки;
- * усвідомленість специфіки основних педагогічних понять, законів, закономірностей та інтерпретація авторської позиції при аналізі творів відомих педагогів;
- * всебічний аналіз зв'язків між основними педагогічними явищами, процесами, поняттями, законами, закономірностями, що їх описують;
- * взаємодопомога, співпраця між однокурсниками у прагненні пояснити свою позицію стосовно особистого розуміння проблеми;
- * уміле виділення суттєвих протиріч педагогічної задачі;

* оригінальність у виборі способів розв'язання навчально-педагогічних завдань.

4. Особливості методики.

Відповідно до ідеальної моделі майбутнього спеціаліста нами було розроблено цілісну структуру технологічної побудови процесу формування у майбутніх вчителів базових знань з педагогіки.

Формування базових знань з педагогіки у майбутніх учителів на основі технологічного підходу передбачає дослідження всіх аспектів цього процесу, починаючи з постановки цілей, проектування, організації навчального процесу до перевірки ефективності створеної дидактичної системи.

Цільовий компонент передбачає проектування стратегічних, тактичних та оперативних цілей навчання студентів відповідно до розробленої моделі майбутнього спеціаліста; переведення навчальних цілей на мову практичних завдань у вигляді діяльнісного модуля, який має забезпечувати перехід від навчальних завдань до професійної діяльності.

Мотиваційний компонент передбачає застосування чинників, які спонукали б студентів звертатися до системи базових знань з педагогіки в їхній практичній діяльності, а також питань, які дозволяють осмислити важливість для вчителя професійних знань та їх використання у педагогічній практиці, які б змінили ставлення студентів до педагогічної теорії загалом.

Змістовий компонент включає професійний та методичний аспекти. Професійний аспект характеризується структурою побудови курсу "Педагогіки", методичний - відображає реалізацію моделі підготовки вчителя в процесі вивчення педагогічних дисциплін (відбір форм, методів, засобів поняттєвої підготовки майбутнього вчителя).

Технологічний компонент визначає та характеризує основні види діяльності як викладача, так і студента, спрямовані на більш ефективно досягнення розроблених цілей навчання майбутніх вчителів базових знань з педагогіки.

Контрольно - оцінний компонент: контроль, оцінка рівня сформованості базових знань з педагогіки та пов'язаних з ними умінь у студентів; відповідна корекція процесу засвоєння знань майбутніми вчителями.

Особливістю технології є застосування у навчальному процесі специфічних дослідницьких методів (зокрема, методу контент-аналізу, конструювання понять, логічних методів операцій з педагогічними поняттями), в основі яких закладено аналітико-синтетичну діяльність, що сприяє сприйманню, застосуванню, теоретичному узагальненню фактичного матеріалу. Окрім того, розроблено структуру навчальних методів, яка складається з чотирьох взаємопов'язаних груп: 1) *мотиваційно-стимулюючі* – бесіди, інтелектуальні ігри, які стимулюють пізнавальний інтерес до майбутньої педагогічної роботи та вивчення її основ; проблемні питання; розв'язування педагогічних задач та кросвордів; творчі завдання тощо; 2) *теоретико-пізнавальні* - методи аналізу, синтезу; контент-аналізу основних педагогічних понять; зіставлення, порівняння, абстрагування, моделювання педагогічних ситуацій; конструювання особистих визначень педагогічних

понять; аналізу і узагальнення педагогічної літератури та передового педагогічного досвіду; анотування та реферування педагогічних першоджерел тощо; 3) *практичні* – навчальні дискусії, ділові ігри, ведення педагогічних словників, різні види самостійної роботи (з книгою, у зошитах, з навчальною документацією) тощо; 4) *контрольно-регулюючі* - тестові завдання різного рівня складності; розв'язування педагогічних задач, пов'язаних з поняттєвим апаратом; виконання спеціальних методик тощо.

6. Впровадження або можливості впровадження в освітній процес навчально-виховних закладів різних типів України та зарубіжжя.

Матеріали технології можуть використовуватися як при підготовці майбутнього вчителя, так і у процесі підвищення кваліфікації вчителів закладами післядипломної педагогічної освіти.

Методичні рекомендації щодо застосування розробленої технології формування у майбутніх учителів базових знань з курсу «Педагогіка» впроваджувалися у навчальний процес Житомирського державного педагогічного університету імені Івана Франка, Луганського державного педагогічного університету імені Тараса Шевченка, Вінницького державного педагогічного університету імені Івана Франка, Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка, Коростишівського педагогічного училища.